

ДАВНЬОРУСЬКЕ ІСТОРІЄПИСАННЯ В ДОСЛІДЖЕННЯХ РАДЯНСЬКИХ ВЧЕНИХ В 1920–1930-х рр.

Для історичної науки, як і для усього українського суспільства, кінець 1910–1930-ті рр. були складними. Цей період став болючим для багатьох істориків, адже з приходом більшовиків до влади почалась докорінна перебудова системи освіти та науки в країні, і в першу чергу це стосувалося гуманітарної освіти¹. Дослідники, які займалися давньоруською проблематикою відчули це одними з перших.

Уже навесні 1918 р., коли перемога більшовиків у боротьбі за владу в Росії ще не була такою очевидною, Державна комісія з питань освіти звернула особливу увагу на необхідність зміни навчальних планів юридичних та історико-філологічних факультетів. Через рік вони були закриті, натомість створені факультети суспільних наук (так звані ФОНи), при яких існували історичні відділення. У 1921 р. відбувається нова реорганізація викладання суспільних наук: створюються інститути червоної професури, а на факультетах суспільних наук історична освіта обмежується в основному вивченням економічного розвитку чи революційного руху в Росії у ХІХ – на початку ХХ ст. Про вивчення історії у Московському університеті в другій половині 1920-х рр. його вихованець, академік Б. Рибakov, писав: «Студенти-історики, як і студенти-археологи, теж не цікавились ані Київською Руссю, ані давниною взагалі, вважалось, що це «втеча від сучасності», що вивчати слід тільки події, які відбувались лише позавчора. Тому викладати в той час історію починали з періоду декабристів. Як наслідок, видання посібників та хрестоматій з давньоруської історії втрачало сенс. Звичайно, що будь-яка наукова чи то освітня установа не могла

ставити у власний план видання джерел «непотрібних» та «шкідливих» для студентів»². Проте дослідники не припиняли своїх пошуків та наукових досліджень. Стикаючись з нерозумінням з боку влади, вони здебільшого були змушені на власний розсуд продовжувати роботу й очікувати моменту, коли ситуація зміниться.

Наприкінці 1920-х рр. ситуація змінилася на гірше. У СРСР «наступ» на історію розпочався разом з індустріалізацією, колективізацією сільського господарства та культурною революцією. Результатом його стала «чистка» «старих спеціалістів» протягом 1928–1932 рр.³

П'ять гучних процесів, організованих ОДПУ наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр., започаткували широку хвилю репресій. Наймасштабнішою стала сфабрикована 1929 р. т. зв. «академічна справа» (інші назви: «справа істориків», «справа академіків», «справа у звинуваченні С. Платонова, С. Роджественського та ін.», «справа Всенародного союзу боротьби за відродження вільної Росії»). У ній проходили історики Ленінграда, Москви та інших міст – С. Платонов, М. Богословський, Є. Тарле, М. Любавський, О. Андрєєв, В. Пічета, С. Бахрушин, Б. Романов (загалом близько 100 осіб). Провину вчених було сформульовано традиційно – змова та організація «Всенародного союзу за відродження вільної Росії», метою якого було повалення радянської влади і відновлення монархії⁴.

Водночас розпочався наступ і на Академію наук. Фактично до кінця 1920-х рр. АН СРСР зберігала певну автономію, хоча партійне керівництво і вело боротьбу за контроль над науковою сферою. Новий статут Академії, який значно обмежував її права та автономію, затверджено постановою РНК СРСР тільки 1927 р.

Складні відносини між АН і ЦК ВКП(б) найбільш гостро проявились у 1928 р., коли партійні органи спробували перетворити науковий заклад, що користувався певною автономією, на слухняний придаток системи. Посилити вплив центральних органів партії на АН (орган позапартійний) можна було за рахунок введення до її складу групи перевірених комуністів. Влада висунула кандидатами в дійсні члени АН 8 осіб. 12 січня

1928 р. відбулись загальні збори, на яких з цього списку було обрано лише 5. Через кілька днів решту все-таки обрали, і цей випадок став прологом нового наступу на АН⁵.

У липні 1929 р. Ленінградський обком ВКП(б) за ініціативою згори прийняв постанову з формулюванням: «Не заперечувати проти проведення чистки в Академії наук». Ідейним натхненником її став історик М. Покровський: «Потрібно переходити в наступ на всіх фронтах. Період мирного співіснування з буржуазною наукою зжив себе»⁶. Більше того, в листі від 1 листопада 1929 р. в політбюро ЦК ВКП(б) він пропонував радикально змінити структуру АН, перетворивши її на звичайну державну установу.

Утім лише чистками справа не обмежилася. У жовтні 1929 р. комісії стало відомо, що в бібліотеці АН СРСР у рукописних відділах зберігаються нібито «кримінальні» матеріали. 5 листопада того ж року було прийняте рішення про кримінальне переслідування співробітників АН СРСР – тоді ж відбулися перші арешти. 1931 р. їм винесли вироки. Одночасно реформування зазнала Президія АН – уперше в історії Академії її призначало політбюро ЦК ВКП(б), а АН мала лише затверджувати вже фактично прийняте рішення⁷.

«Академічна справа» негативно позначилася на історичній науці СРСР. Скоротилися або й зовсім припинилися дослідження з найактуальніших проблем історії. Відчувався брак професійних кадрів. Тож партійному керівництву довелося дещо уповільнити маховик репресій. Багатьох істориків було реабілітовано та повернуто до Москви й Ленінграда і знято всі обвинувачення.

У 1931–1934 рр. відбулися зміни у ставленні до історичної науки, її ідейного багажу, до виховання історичної свідомості суспільства. По-перше, було реорганізовано викладання історії у навчальних закладах країни; по-друге, проведено реформування наукових установ, поставлено нові завдання перед істориками. У директивних документах, що виходили з ЦК партії, поворот у політиці щодо історичної освіти вперше позначався в 1931 р.

1934 р. став особливим для розвитку радянської історичної науки та освіти. Постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про

викладання громадянської історії у школах СРСР» від 16 травня 1934 р.⁸ фактично започаткувала новий етап у розвитку історичної освіти. Історія як складова педагогічного процесу була відновлена, реабілітована у своїх правах. На вищому урядовому та партійному рівнях чітко говорилося про введення історії як предмета до шкільних програм, про необхідність створення відповідних підручників і відкриття історичних факультетів у Московському і Ленінградському державних університетах для підготовки висококваліфікованих викладацьких кадрів. Постанова відкрила шлях для нормалізації викладання цієї дисципліни в школах і вузах, давши безпосередній поштовх відновленню й організації подальшої діяльності не тільки історичних факультетів, а й класичних університетів у цілому. У підготовці навчальних програм і підручників для середньої та вищої школи брали участь і відомі академічні вчені, це стало стимулом для дослідницької роботи⁹. На тлі такої політичної ситуації багато радянських учених повернулося до «забутих» раніше проектів (радше – просто відкладених, зважаючи на об'єктивні обставини).

До початку 1930-х рр. радянські історики розробляли в основному проблеми історії XIX–XX ст., які вважалися найбільш актуальними¹⁰. Відновлення досліджень з більш давніх періодів історії було співвіднесене з необхідністю виробити періодизацію всесвітньої та вітчизняної історії згідно з формаційним принципом та наповненням нової історіографічної схеми конкретним і концептуальним змістом відповідно до марксистської або марксистсько-ленінської методології. Через це на межі 1920–1930-х рр. актуальності набуло питання зміни формацій в курсі історії СРСР та, зокрема, генезису феодалізму¹¹. Останнє актуалізувало дослідження історії Київської Русі, адже саме з цього періоду радянські історики започатковували розвиток феодалізму. Найбільше значення для подальшого розвитку історіографії давньоруської доби мали праці Б. Грекова з цієї тематики¹². В них вперше було висунуто тезу про те, що виникнення Київської держави є наслідком тривалого внутрішнього розвитку¹³. Саме це положення лягло в основу майбутніх радянських концепцій історії Київської Русі.

Кардинальний поворот до перегляду місця та ролі Київської Русі в історії народів СРСР стався, як свідчив, наприклад, В. Пархоменко, після з'ясування хибності та засудження концепції М. Покровського і його школи. Тоді ж в радянській історичній науці підвищилося зацікавлення давньоруською добою. Вагому роль у цьому, як слушно вказує названий історик, відіграли праці Б. Грекова, особливо монографія «Феодальные отношения в Киевском государстве»¹⁴, що перевидавалася декілька разів¹⁵ (з третього видання під назвою «Киевская Русь»¹⁶).

З початком становлення марксистської історичної науки, історики, що не належали до цієї течії зазнали репресій. Як «буржуазно-націоналістична» була засуджена концепція історії України М. Яворського (до того часу ця концепція вважалася марксистською), а наприкінці 1920-х рр. тавруванню піддано історичні погляди М. Грушевського¹⁷. Після цього в УСРР фактично був відсутній загальноприйнятий курс історії України, що ґрунтувався б на засадах марксизму-ленінізму.

Питання про розробку курсу історії України в історичній науці розглядалося на засіданнях політбюро ЦК КП(б)У¹⁸. Однією з перших спроб дати «дійсно марксистський» курс історії України став підготовлений співробітниками Інституту історії ВУАМЛІН двотомний підручник (1932 р. вийшов І-й том). Перший розділ, де розглядалася історія Київської Русі, був написаний М. Редіним, який на самому початку розмірковує над питанням методологічного характеру: «З якого моменту слід починати виклад історії України?». Автор критикує методологічні засади «старих» російської та української історіографій. Російська державницька наука починала виклад історії Російської держави від утворення Київської Русі. Українська ж історіографія, на думку М. Редіна, теж, по суті, цікавилася передусім виникненням держави, але вже держави української. Відтак увага приділялася питанню походження українського народу, а історію України ця історіографія починала «саме як історію українського народу зі слов'янського заселення України»¹⁹.

Перегляд засад української історіографії у річчї сталінського курсу затягнувся. Для цього вкрай не вистачало ста-

більшо діючих науково-дослідних установ і наукових кадрів. Останніх – освічених, професійно підготовлених істориків було надзвичайно мало та й ті, які були, в умовах терору 1930-х рр. перманентно піддавалися репресіям²⁰. У звіті історичного циклу ВУАН за 1933 р. наголошувалося: «радянський склад науковців незначний. Науковий провід в комісіях і катедрах з боку радянського і партійного складу не був забезпечений»²¹. Навіть самими представниками академічних інституцій визнавалося: окрім того, що напрацювання історичного циклу були ворожими щодо офіційної ідеології, частина науковців «давала халтурну, недоброякісну продукцію»²². Проблему стосовно наявності кваліфікованих наукових співробітників у зв'язку з необхідністю виконання партійно-державних директивних постанов підняв у своїй статті «Сучасний стан і основні завдання історичної науки в У. С. Р. Р.» і провідний український історик О. Оглоблін²³. Звісно, що після такого «викриття» структурні одиниці Історичного циклу ВУАН в 1933–1934 рр. зазнали реорганізації, а більша частина їх співробітників була піддана репресіям. У 1934 р. під час широкомасштабної кампанії у ВУАМЛІН з боротьби з «націоналістами, їх помічниками, примиренцями, троцькістами та науковими робітниками, які виявили гнилий лібералізм і втратили більшовицьку пильність»²⁴ зазнав «чистки» і Інститут історії ВУАМЛІН²⁵.

Хоча названий інститут, виконуючи постанову ЦК КП(б)У від 11 квітня 1935 р. «Про підготовку курсу історії України»²⁶, на початку 1936 р. підготував I том курсу «Історії України»²⁷, але до його видання справа не дійшла. Тільки зі створенням у 1936 р. Інституту історії України АН УРСР справа поступово зрушилася з місця. ІУ продовжив розпочату Інститутом історії ВУАМЛІН роботу зі складання марксистських курсів з української історії²⁸ – стислого курсу (посібник для середньої школи), синтетичного багатотомного курсу (посібник для вузів), та ін. Одночасно колектив Інституту приступив до написання окремих нарисів за періодами, в яких повинні були подаватися, відповідно до нової направленості і на базі «правдивої» марксистсько-ленінської методології, викладення процесу й оцінка подій, фактів, а також особистостей²⁹. Зразком же для

радянських історичних праць став сталінський «Короткий курс історії ВКП(б)», що вперше публікувався на шпальтах газети «Правда» у вересні 1938 р.

Знищення некомуністичної історичної науки в УРСР призвело до обриву інтелектуального зв'язку з попередньою національною історіографією. Із спеціалістів старої школи до лав українських «істориків-марксистів» потрапили лічені одиниці, зокрема, співробітниками ІУ стали О. Оглоблін, М. Петровський та Н. Полонська-Василенко. Втім, у нових умовах другої половини 1930-х рр. погляди О. Преснякова, М. Рубінштейна, М. Кордуби та інших дослідників були актуалізовані молодшими науковцями – К. Гуслистим та Ф. Ястребовим.

Підсумовуючи сказане, можна з упевненістю твердити, що ситуація змінилася ще після постанови ЦК ВКП(б) «Про навчальні програми і режими в початковій і середній школі» від 26 серпня 1932 р., де йшлося про «недостатність історичного підходу до програм з суспільних предметів, що виражалося в тому, що в них украй слабо подається уявлення про історичне минуле народів і країн, розвиток людського суспільства і т. д. Істотною вадою є й те, що не розроблені ще програми з історії». Як зазначав В. Любимов: «Постанова про введення в курс середньої школи викладання історії і про те, щоб «значно підсилити елементи історизму» в програмах з суспільних дисциплін мають природно бути враховані і при майбутньому виробленні програм відповідних вузів, що у свою чергу пов'язане і з напрямом науково-дослідної роботи. Така вказівка зобов'язала зосередити увагу на вивченні в школі, а поряд з тим і в дослідницькій роботі, історичного процесу в цілому, не ігноруючи і давньоруського періоду історії»³⁰.

Указані державно-партійні документи, за оцінкою Л. Черепніна, відіграли вирішальну роль при створенні засад «марксистсько-ленінської концепції історичного розвитку народів СРСР»³¹. Однак для періоду 1930–1940-х рр. засвоєння «ленінської спадщини», згідно зі слухним спостереженням Ю. Афанасьєва, було «нічим іншим, як оволодінням сталінськими оцінками й інтерпретаціями ленінізму»³². Надзавданням, поставленим перед істориками партійним керівництвом, було обґрунтування

історичної обумовленості виникнення багатонаціонального СРСР, що, своєю чергою, вимагало глибокої розробки історії всіх народів СРСР³³, насамперед східного слов'янства.

В історичній науці й освіті перехід на «нові рейки» відбувався впродовж 1930-х рр., що було пов'язано як із суто науковими (багато фундаментальних і конкретних питань на основі марксистсько-ленінської теорії історичного процесу ще перебували у стадії розробки), науково-організаційними аспектами³⁴ (знову і знову поновлювалися процеси інституціоналізації академічної і вузівської науки в напрямку встановлення ефективнішого контролю над цими структурами з боку влади³⁵), так і зовнішніми чинниками, насамперед із репресивною діяльністю режиму, що позначалося на стабільності кадрів науковців та на їх науково-дослідницькій діяльності.

Тоді були підготовлені навчальні видання джерел з історії СРСР усіх періодів для студентів історичних факультетів вузів, опубліковано навчальне видання «Правди Руської» за редакцією Б. Грекова. Потреба активізувати дії з видання «Правди Руської» були зумовлені підготовкою до відзначення в 1938 р. 200-річчя віднайдення пам'ятки³⁶. До питання перевидання «Правди Руської» звернулися ще 1928 р. Задля втілення цієї ідеї в життя була створена спеціальна Підкомісія з підготовки до видання «Руської Правди». Однак її діяльність через репресії перервалася в 1929 р.³⁷ Акцентуючи на значенні цього науково-дослідного осередку, академік Б. Греков підкреслив, що саме його напрацювання започаткували один із кращих археографічних та наукових проектів радянського періоду.

Сам Б. Греков був офіційним та неофіційним лідером радянських істориків-медієвістів. У 1935 р. Б. Греков був обраний академіком, в 1936 р. очолив Ленінградське відділення Інституту історії АН СРСР, а в 1937 р. став директором центрального інституту³⁸. В умовах партійного диктату і одержавлення наукових структур Б. Греков з метою забезпечення можливості подальшого розвитку історичної науки йшов на певні компроміси або «жертви» (за М. Дружиніним³⁹) не сумісні, звичайно, з об'єктивним науковим пошуком, але без яких ніякого розвитку науки бути взагалі не могло. На компроміси з владою

тоді йшли також інші відомі історики, такі, як: Є. Тарле, С. Бахрушин, С. Веселовський та ін.⁴⁰ Б. Греков намагався узгодити наукові концепції з вимогами до них з боку пануючої ідеології.

У 1938 р. також відзначався 750-річний ювілей «Слова о полку Ігоревім». У травні 1938 р. в Москві відбулося відповідне урочисте засідання АН СРСР спільно з Союзом письменників СРСР. Головним доповідачем на засіданні був відомий фахівець з історії давньоруської літератури М. Гудзій⁴¹. Він зазначає, що вказаний твір давньоруської писемності, «виникнувши в тій спільній колісці, якою була Київська Русь для великоросів, українців, білорусів, він поправу належить рівною мірою всім цим трьом братнім народам»⁴². У кінці травня 1938 р. відбулися також засідання різних структурних підрозділів Відділення суспільних наук та груп АН СРСР, присвячених ювілею⁴³. На одному з них виступив з доповіддю «Автор «Слова о полку Ігоревім» та його час» Б. Греков. У промові академік використовує щодо східного слов'янства тієї доби термін «руський народ», але без відповідних застережень⁴⁴. Вірогідно, що саме у зв'язку з цією подією В. Пічета підготував статтю під назвою «Епоха “Слова о полку Ігоревім”», що відклалася в його особовому фонді⁴⁵. В статті безсумнівно стверджується єдність «Руської землі».

Інша давньоруська писемна пам'ятка – «Повість временних літ» теж привертає увагу дослідників. Адже владі все частіше необхідно показати «єдність» російського, білоруського та українського народів, обґрунтовуючи таким чином закономірність існування СРСР. В такому сенсі, наприклад, посилається на ПВЛ у своїй публічній лекції в лютому 1939 р. відомий дослідник давньоруських літописів А. Насонов⁴⁶. Він стверджує, що культура Ростово-Суздальської землі «є відгалуженням, частиною культури в цілому Київської держави»⁴⁷. Вчений, порівнюючи місцеве літописання з ПВЛ, робить висновок, що воно було безпосереднім продовженням київської традиції⁴⁸.

Отже, дослідження давньоруського історієписання радянськими вченими в 1920–1930-х роках відбувалося цілком у контексті марксистської ідеології з її інтересом до історії

революційного руху, класової боротьби, соціалізму як вінця історичного процесу. Давньоруська епоха у міжвоєнній радянській історіографії перебувала у затінку дослідницьких пріоритетів. Зрештою, уся історична наука в перші роки радянської влади в Росії переживала інституційну нестабільність, осмислювала разом із владою та суспільством своє місце як серед інших наук, так і у соціумі. Ставлення до історії як науки значною мірою було нігілістичне. Вчені-історики не вписувались у нову, постреволуційну структуру суспільства, часто піддавалися репресіям, а їхні потреби та інтереси не враховувались владою. У таких умовах продовження дореволюційних студій давньоруської доби (теж значною мірою заполітизованих) можна прирівнювати до героїзму.

Лише через півтора десятиліття життя «без історії» (вірніше, винятково із історією революції) радянська влада почала усвідомлювати свою помилку у взаєминах із історичною наукою та освітою. Поступово відновлено історичну освіту, відтак, історичні дослідження теж активізувалися, зароджувалося нове покоління істориків. Поворот влади до історії знаменував і відновлення уже майже згаслого інтересу до подій давнини, що не мали практично жодного стосунку до боротьби класів та «віковичного прагнення до єдності з російським народом». Страйки, терор, політичні перевороти та соціальні катаклізми кінця XIX – початку XX ст. перестали бути чи не єдиними темами досліджень істориків.

Повернулись історики серед інших тем і до дослідження Давньої Русі. Ювілеї давньоруських писемних пам'яток лише посилили увагу істориків до писемної спадщини Давньої Русі. Щоправда ця увага до тематики пізнього середньовіччя була тенденційною та заперечувала адекватні дослідження. «Правда руська», літописи, «Слово о полку Ігоревім» були цікавими тільки у тому ракурсі, я якому вони дозволяли стверджувати історико-коммеморативні постулати, озвучені владою, як-то «єдність російського, білоруського та українського народів». Частина істориків, особливо дореволюційного вишколу, відновили свої дослідження, хоч і не завжди вписувались в ідеологічні рамки. Наприкінці міжвоєнного двадцятиліття, Давня

Русь та давньоруське історієписання повернулося у наукове та суспільне життя. Як і у часи Російської імперії, у радянську добу історію IX–XIII ст. намагалися використовувати політики у своїх інтересах. А основне завдання гуманітаристики – продукування нових смислів, зокрема і через осягнення людського досвіду, знову опинилось на узбіччі суспільних зацікавлень.

---

¹ Кострюков П.А. Государственно-правовые воззрения Серафима Владимировича Юшкова: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве: защищена 11.12.2009. – Тамбов: ТГУ им. Г.Р. Державина, 2009С. 20.

² Постановление СНК Союза ССР и ЦК ВКП(б) «О преподавании гражданской истории в школах СССР» // Правда. – 1934. – 16 мая. – С. 1; Кравченко В.В. Д.И. Багалей: научная и общественно-политическая деятельность ученого в области историографии, 1887–1932. – Харків: Основа, 1990. – С. 145.

³ Скульчик С. Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві. – К.: Критика, 2008. – С. 36.

⁴ Павленко Н. «Академическое дело». Историки под прицелом ОГПУ // Архив. – 1999. – № 11. – С. 54.

⁵ Детальніше див.: Юсова Н.М. «Давньоруська народність»: зародження і становлення концепції в радянській історичній науці (1930-ті – перша половина 1940-х рр.). – К.: Стилос, 2006. – 619 с.

⁶ Цамутали А.Н. «Академическое дело» // Репрессированные геологи. – М.; СПб., 1999. – С. 394.

⁷ Детальніше див.: Юсова Н.М. «Давньоруська народність»: зародження і становлення концепції в радянській історичній науці (1930-ті – перша половина 1940-х рр.). – С. 148.

⁸ Постановление СНК Союза ССР и ЦК ВКП(б) «О преподавании гражданской истории в школах СССР» // Правда. – 1934. – 16 мая. – С. 1.

⁹ Гришаев О.В. Изменение в системе исторического образования в СССР в середине – второй половине 30-х годов XX века // Категоріальний апарат історичної науки: Харківський історіографічний збірник. – Харків, 2000. – Вип. 4. – С. 82–90.

¹⁰ Брачев В.С., Дворниченко А.Ю. Кафедра русской истории Санкт-Петербургского университета (1834–2004) / СПб. гос. ун-т. Ист. фак. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2004.. – С. 192.

¹¹ Данилова Л.В. Становление марксистского направления в советской историографии // Исторические записки. – М.: Наука, 1965. – Т. 76.– С. 85–113.

¹² Мавродин В.В. Советская историография Древнерусского государства // Вопросы истории. – 1967. – № 12. – С. 55–56.

¹³ Данилова Л.В. Становление марксистского направления в советской историографии. – С. 106.

¹⁴ Пархоменко В. К истории державы Рюриковичей. (Обзор литературы за 1938 г.) // Вестник древней истории. – 1939. – № 3. – С. 145.

¹⁵ Греков Б.Д. Феодалные отношения в Киевском государстве. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1935. – 136 с.; Греков Б.Д. Феодалные отношения в Киевском государстве. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1936. – 190 с.

¹⁶ Греков Б.Д. Киевская Русь. – Изд. 3-е. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1939. – 281 с.

¹⁷ Скельчик С. Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві. – С. 38; Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920–1930-х років: соціальний портрет та історична доля. – К.: «Глобус», «Вік»; Едмонтон: Канадський інститут українських студій Альбертського інституту, 1992. – 176 с.

¹⁸ Комаренко Н.В. Установи історичної науки в Українській РСР. – К.: Наукова думка, 1973. – С. 53.

¹⁹ Детальніше див.: Юсова Н.М. «Давньоруська народність»: зародження і становлення концепції в радянській історичній науці (1930-ті – перша половина 1940-х рр.). – С. 161.

²⁰ Юркова О.В. Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР, 1936–1941. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – С. 4.

²¹ ІР НБУВ, ф. X, од. зб. 1865–1866. Звіт історичного циклу за 1933 рік, арк. 2.

²² Там само, арк. 4.

²³ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, од. зб. 35. Оглоблін О.П. Рукопис статті «Сучасний стан і основні завдання історичної науки в У. С. Р. Р.». 1 червня 1934 р. На 10 арк., арк. 7.

²⁴ Див.: Шахар Г. У ВУАМЛІН'і // Під марксо-ленінським прапором. – 1934. – № 1. – С. 119.

²⁵ Юркова О.В. Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР, 1936–1941. – С. 5.

²⁶ Про підготовку курсу історії України. Постанова ЦК КП(б)У // Під марксово-ленінським прапором. – 1935. – № 2. – С. 123.

²⁷ Про підготовку першого тому курсу «Історії України і першого тому курсу «Історії української літератури» // Під марксово-ленінським прапором. – 1936. – № 4. – С. 123.

²⁸ Юркова О.В. Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР, 1936–1941. – С. 9, 11–12.

²⁹ Див., напр.: Хроника // Вісті АН УРСР. – 1938. – № 1. – С. 79.

³⁰ ІУ НБУВ, ф. Х. ВУАН, од. зб. 10048–10052. Любимов Викторин Павлович. Докладная записка трем АН об издании Троицкого списка «Русской Правды». Оригинал. – 10 ноября 1932 г., арк. 1.

³¹ АРАН, ф. 1791. Черепнин Лев Владимирович (1905–1977 гг.), историк, академик АН СССР (1972), оп. 1. Научные труды, биографические документы, документы о деятельности, переписка, фотографии, документы других лиц, ед. хр. 149. Черепнин Л.В. Выработка советскими историками марксистско-ленинской концепции исторического развития народов СССР. Лекции, прочитанные для слушателей Академии общественных наук при ЦК КПСС. Стенограмма 12–19 февраля 1964 г., л. 34.

³² Советская историография / Под общей ред. акад. Ю.Н. Афанасьева. – М.: Российский государственный гуманитарный университет, 1996. – С. 28.

³³ Аксенова Е.П. Из истории советской славистики в 1930-е годы // Советское славяноведение. – 1991. – № 5. – С. 87.

³⁴ Юсова Н.М. «Давньоруська народність»: зародження і становлення концепції в радянській історичній науці (1930-ті – перша половина 1940-х рр.). – С. 157.

³⁵ Артизов А.Н. Вступительная статья. 1937 год. Институт красной профессуры // Отечественная история. – 1992. – № 2. – С. 119–120.

³⁶ СПбФА РАН, ф. 133. Археографическая Комиссия АН СССР, оп. 1, д. 1492. Протоколы июльского совещания по «Русской Правде», 1. 01. 1937 г. – 31. 12. 1937 г., 138 л.

³⁷ Правда Русская / Под общей редакцией Б.Д. Грекова. – Т. 1: Тексты. – М.; Л.: Издательство АН СССР, 1940. – С. 6.

³⁸ Горская Н.А. Борис Дмитриевич Греков // Портреты историков: Время и судьбы. В 2 т. Том 1. Отечественная история. – Москва–Иерусалим, 2000. – С. 219.

³⁹ Див.: Дружинин Н.М. Б.Д. Греков как человек // Исследования по истории и историографии феодализма. К 100-летию со дня рождения академика Б.Д. Грекова: Сб. статей, воспоминаний и документов. – М., 1982. – С. 91.

⁴⁰ Див.: Дубровский А.М. Сергей Владимирович Бахрушин // Портреты историков: Время и судьбы. ... – С. 204–205.

⁴¹ Див.: Торжественное заседание Академии Наук СССР // Историк-марксист. – 1938. – № 4. – С. 200.

⁴² Гудзий Н. «Слово о полку Игореве» и его историческая почва // Исторический журнал. – 1938. – № 7. – С. 13.

⁴³ Див.: Сессии Отделения общественных наук и групп ООН Академии наук СССР // Историк-марксист. – 1938. – Кн. 4. – С. 203.

⁴⁴ Див.: Греков Б. Автор «Слова о полку Игоревом» и его время // Историк-марксист. – 1938. – Кн. 4. – С. 11.

⁴⁵ А РАН, ф. 1548, оп. 1, ед. хр. 131. Пичета В.И. Эпоха «Слова о полку Игоревом». Статья для сборника. Машинопись. Не позднее 2 июня 1940 г. На 13 лл.

⁴⁶ Див.: А РАН, ф. 1547, оп. 1, ед. хр. 79. Насонов А.Н. Ростово-Суздальская Русь. Стенограмма лекции. Машинопись. 9 февраля 1939 г., л.3 об.

⁴⁷ Там само, л. 12 об.

⁴⁸ Там само, л. 12 об.